

РОЗДІЛ 2 – ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

УДК 371.315:159.922:821

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ АКТОРІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Білозуб Л.М., доцент

Запорізький національний університет

У статті висвітлено науково - теоретичний підхід до проблеми формування національної свідомості майбутніх акторів засобами художньої літератури, що сприяє реалізації національних традицій у системі професійної підготовки. Визначено складові національної свідомості, такі, як національна самосвідомість, національна ідея, національна ідентичність. Показано, що художня література вивчає творчість переважно в контексті духовних цінностей, а також конкретно-історичних умов їх створення. Розкрито, що отримана майбутніми акторами інформація, яка зорієнтована на творчість, трансформується в їх свідомості з метою постановки життєвих цілей та їхньої подальшої матеріалізації. Художня література містить у собі безліч культурних інваріантів, здатних зробити її значущою й доступною для розуміння іншими людьми, виводячи на інтерсуб'єктний рівень.

Ключові слова: національна свідомість, національна ідея, нація, художня література, творчість, актори.

Белозуб Л.Н. ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО СОЗНАНИЯ БУДУЩИХ АКТЕРОВ СРЕДСТВАМИ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье осуществлен научно - теоретический подход к проблеме формирования национального сознания будущих актеров средствами художественной литературы, что способствует реализации национальных традиций в системе профессиональной подготовки. Определены составляющие национального сознания, такие, как национальное самосознание, национальная идея, национальная идентичность. Показано, что художественная литература изучает творчество преимущественно в контексте духовных ценностей, а также конкретно - исторических условий их создания. Раскрыто, что полученная будущими актерами информация, которая сориентирована на творчество, трансформируется в их сознании с целью постановки жизненных целей и их дальнейшей материализации. Художественная литература содержит в себе множество культурных инвариантов, способных сделать ее значимой и доступной для понимания другими людьми, выводя на интересубъектный уровень.

Ключевые слова: национальное сознание, национальная идея, нация, художественная литература, творчество, актеры.

Bilozub L.N. FORMATION OF NATIONAL CONSCIOUS OF THE FUTURE ACTOR BY MEANS OF ARTISTIK LITERATURE / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

In the article the scientific - theoretical hike to the problem of formation of national conscious future actors by means of artistic literature that contributes to the realization of national traditions in the professional training system. The components of the national conscious, such as national consciousness, national idea, national identity. It is shown that artistic literature exploring creativity mainly in the context of spiritual values , as well as concretely - historical conditions of their creation. Disclosed that actors receive future information that is oriented towards creativity, transformed in their minds for the purpose of setting life goals and their subsequent materialization. Artistic literature contains many cultural invariants that can make it meaningful and easy to understand other people, bringing to intersubektnogo level.

Key words: national conscious, national idea, nation, artistic literature, art, actors.

Феномен національної свідомості є одним із найактуальніших у сучасній вітчизняній філософській, політологічній і культурологічній думці. Вона є дієвим чинником процесу політизації й суверенізації етносів на теренах колишнього Радянського

Союзу та деяких країн Східної Європи, розбудови суверенної української держави та її повільного, але прогресуючого входження у світове співтовариство.

З-поміж численних визначень національної свідомості, заслуговує уваги запропоноване І. Кресіною, як складної системи духовних феноменів, що сформувалися в процесі історичного розвитку нації, відображаючи основні засади її буття й розвитку [6, 55]. Вона полягає в усвідомленні державно-політичної й громадсько-територіальної цілісності (соборності), духовної єдності, соціально-психологічної й культурної самобутності тощо. Крізь її призму окрема людина або група людей фіксує свою етнокультурну належність, спільність історичної долі, особливості геополітичних, культурних і соціально-історичних чинників, і відтак реалізується в національній самоідентифікації [6, 87].

За визначенням польської дослідниці Т. Хінчевської-Геннелі, національна свідомість проявляється в соціально-психологічному існуванні етносу (нації) на певному етапі розвитку, який формується під впливом низки факторів: мовної спільності, історичних традицій (у тому числі правових і звичаєвих), релігії; потреб у культивуванні моральної ідеї (народного героя); територіальної спільності й прагнення державної незалежності. Типовими носіями національної свідомості в історії України Т. Хінчевська-Геннелі вважає тамтешню шляхту й козацтво – суб'єктів інтелектуальної й політичної еліти [10]. Подібної позиції дотримується Ф. Сисин, й «націю» в нього репрезентує «руська знать» [10].

Відтак можна сказати, що національна свідомість є вищим ступенем у порівнянні зі свідомістю етнічною. Крім того, вона є внутрішньо пов'язаною із системою ідеологічних і політичних цінностей, основною з яких є феномен національної держави (реальної чи постульованої).

Основою етнічної ідентичності є усвідомлення людиною чи групою людей своєї належності до етнокультурної спільноти як біогеографічного й соціально-психологічного явища. Етнічній ідентичності властиві неусвідомлювані психологічна єдність і компліментарність, проте усвідомлення спільності походження й історичної долі, усталених стереотипів суспільної свідомості й поведінки тощо. На відміну від етнічної, національна ідентичність характеризується якісно відмінними показниками, фіксованими західною політологічною думкою: етнокультурною міфологією й історичною пам'яттю, системою юридичних прав й обов'язків, спільною економікою з мобільними продуктивними силами на території країни, постійним компактним проживанням населення, національно-державними структурами, які здійснюють політичну владу, і загальнонародною культурою. Суб'єктами цієї культури є представники різних етнонаціональних і світоглядно зорієнтованих груп [9, 23].

Як етнічна, так і національна ідентичності лежать в основі національної свідомості, і вищезгадані визначення дають змогу дійти висновку, що національна свідомість - це складне, системне явище, яке охоплює багато сторін людського буття, і його не можна розглядати у вузькому сенсі етнічної самоідентифікації.

Національна свідомість на рівні буденного виступає духовною складовою повсякденної діяльності індивідів і спільноти, має емпіричний характер і є особливим практично-духовним способом освоєння одиничного, особливого й загального вимірів людського світу культури. Цей спосіб освоєння світу не призводить до концептуального оформлення знання в логічно завершених системах. Він не спеціалізований і формується стихійно, виступає як акумулятор життєво-практичного досвіду. У ньому продукуються цінності й норми суспільного життя нації.

Національна свідомість на рівні масової - це являє собою знання, уявлення, норми, цінності, які поділяються членами національної спільноти і, які набуті в процесі спільної духовно-практичної діяльності. Якщо буденна свідомість існує як масова й індивідуальна, виступаючи характеристикою процесу свідомості суб'єкта й суб'єктів, то, на думку деяких дослідників, масова свідомість не може характеризувати індивідуальні перебіги свідомості, бо вже в самій назві містить приналежність масам людей [2].

Важливою складовою національної свідомості в сучасному глобалізованому світі є національна ідея – втілення єдності та внутрішнього зв'язку певного народу, його національного характеру, традиційності й визначення своєї долі й історичного призначення у світовій історії. На буденно-практичному рівні поняття національної ідеї асоціюється з «народним духом», народністю, людяністю, національним інтересом, практичною державністю. На теоретичному рівні актуалізується потреба визначення змісту національної ідеї як соціально-політичного, морально-етичного й психологічного втілення менталітету народу, що згуртовує його в єдине ціле. «Усе змінилося в навколишньому світі, — писав у зв'язку з цим М. Бердяєв, — й потрібні вже нові реакції живого духу на нові реалії буття. Ці нові реакції необхідні й для духу, відданого своїй вірі й своїй високій ідеї» [1, 3]. Сучасні дослідники й практичні політики цілком справедливо вбачають у понятті національної ідеї подальші перспективи нашої державності та культури.

Національна ідея фіксує процеси багатовікової боротьби українського народу за здійснення своєї культурної самобутності. За твердженням М. Грушевського, це той збуджуючий формат оновлення суспільства, стихійний процес боротьби за збереження своєї етнічної особи, яку українське населення вело протягом кількох століть свого історичного існування. Саме могутній інстинкт національного будівництва підтримував в умовах найбільш тяжких і несприятливих її національне щеплення з політичних, релігійних та культурних течій, створив майже невловимі комбінації, які в кінцевому результаті підтримували зв'язок українських територій, ендосмос та екзосмос народного життя в їх роз'єднаних частинах і незмінно в моменти пробудження національного життя висував питання про національне об'єднання їх [3, 27].

На теоретичному рівні національної свідомості формуються й обґрунтовуються національна ідея й національний ідеал, осмислюються етнокультурні концепції та програми, світоглядні орієнтації. Цей рівень характеризує інтелектуальний потенціал нації, її здатність до самоопанування й самоствердження з якістю філософської рефлексії. Національна свідомість на цьому рівні сприяє налагодженню плідного міжпредметного зв'язку філософії, історії, політології, соціології та інших гуманітарних наук. Їхні ідеї й теорії збагачують інтелектуальний потенціал нації, а націотворчі процеси стимулюють створення нових наукових напрямків (етнополітологія, етнодержавознавство, етнокультурологія тощо).

Поняття «свідомість» означає «сутність чи сукупність світоглядних настанов, уявлень, поглядів і чуттєвих сприйнятів, притаманних особистостям чи групам» [7, 19]. Отже, етнічна свідомість стає початком найвищого прояву людського духу - національної свідомості. Відомо, що процес розвитку національної свідомості тотожний процесові становлення нації й саме національна свідомість є атрибутом нації. Вона виростає з етнічного самоусвідомлення, властивого кожній, виразно окресленій етнічній спільноті.

Національна свідомість тісно пов'язана з національною самосвідомістю, а це – усвідомлення людиною приналежності до своєї нації, яку вона виокремлює з інших соціокультурних спільностей; усвідомлення є двостороннім процесом і містить в собі

як усвідомлення своїх національних особливостей, так і відмінності від інших націй, тобто одночасно об'єктом відображення національної самосвідомості є не тільки своя нація, але й інші нації та етноси, з якими протиставляє себе носій національної самосвідомості. Можна стверджувати, що нація набуває деякої єдності саме тоді, коли в національній свідомості починає проявлятися онтологічний аспект – самосвідомість.

Отже, нація – не просто народ, це народ, який усвідомив свої основні засадничі інтереси, піднявся до усвідомлення власної своєрідності в середовищі інших етнічних груп. Якщо термін «народ» тяжіє до терміну «народонаселення» й дає змогу кваліфікувати себе в кількісних, числових характеристиках, то поняття «нація» тяжіє до духовних визначень, таких як: національна ідеологія, національна психологія, національна гідність, національна гордість. Отже, нація – це духовне явище, на відміну від народу, який окреслюється переважно у визначеннях, властивих світу духовних явищ. «Нація – це спільність не просто етнічна, а передусім ідейна; вона виникає й тримається на дії двох чинників різного характеру – природо-соціального й духовно-конвенціонального» [4, 36].

Філософське усвідомлення процесу творчості передбачає його інтерпретацію як умови й результату суспільного прогресу в матеріально-виробничій (економічній), соціальній і духовній сферах. Людиновимірний аспект творчості в різноманітних площинах суспільного життя полягає в розвитку фізичних і духовних потенцій людини, яка пізнає (теоретична діяльність) і перетворює (практична діяльність) природний й соціальний світ. Художньо-мистецька діяльність також виступає перетвореним суспільною практикою способом індивідуального життєсприйняття й самореалізації. Людина прагне змінити навколишній світ відповідно до вистражданих нею цінностей й виявлених обдарувань. Слід, однак, констатувати наявні невідповідності творчого задуму й засобів його реалізації.

Формування національної свідомості засобами художньої літератури передбачає своєрідний синтез педагогічної, освітньої, культурної й самоосвітньої діяльності майбутніх акторів. Поглиблене вивчення мистецтва, зокрема художньої літератури, фольклору стимулює власну творчість, національні погляди майбутніх акторів. Художня література, яка відображає долі народів, держав, окремих особистостей, впливає на національну свідомість майбутніх акторів. Через читання й вивчення творів художньої літератури відбувається формування уявлення про прекрасне, мистецькі жанри та напрями, відчуття краси поетичного й прозового твору. Протягом багатьох століть художня література накопичувала досвід пращурів, виступала каталізатором суспільного руху, сталевим стержнем цивілізації.

Художня література вивчає творчість переважно в контексті продукування матеріальних і духовних цінностей, а також конкретно-історичних обставин їх створення. Творчість майбутніх акторів розпочинається відображенням явищ об'єктивної реальності в певних знаково-символічних системах. Отримана майбутніми акторами інформація, яка зорієнтована на творчість, трансформується в їх свідомості з метою постановки життєвих цілей та їхньої подальшої матеріалізації. При цьому винятково важливі оригінальне світобачення, нетривіальна інтерпретація явищ і процесів, здатність наполегливо втілювати намічені плани й задуми. Слід особливо наголосити, що без суб'єктивності процес відображення дійсності був би лише механічним її копіюванням, простою репродукцією.

Творчість дає змогу майбутнім акторам виявити себе, віднайти в собі те неповторне, що й становить їх власну, особистісну сутність. Художня література глибоко особистісна, містить у собі безліч культурних інваріантів, здатних зробити її значущою й доступною для розуміння іншими людьми, виводячи на інтерсуб'єктивний рівень. Майбутні актори

повинні мати змогу розкрити свої творчі здібності, проявити талановитість, реалізувати потаємні задуми щодо проби сил у літературній творчості, мистецтві, розширити світ своїх захоплень. Талант – одна з природжених якостей духовного складу майбутніх акторів, але щоб природні здібності стали справжнім талантом, наділений здібностями людині доводиться багато вчитися й працювати над собою. Художня література дає змогу майбутнім акторам розрядити внутрішню напругу, хвилювання, що породжується реальним життям, хоча б частково компенсувати монотонність буденності, пережити інші життя як свої, збагатитися чужим досвідом. Цей досвід виступає як художньо організований, узагальнений, осмислений художником.

Українська художня література є історично складеною й наснаженою культурним генофондом народу. На основі ретельного вивчення змісту художнього твору й глибинного осягнення його внутрішніх закономірностей, уможлиблюється досягнення свободи художньо-професійної співтворчості.

Творець художнього образу користується враженнями як від зовнішнього, відстороненого від нього світу, так і зверненнями до своїх власних душевних станів. Причому витоки художнього образу значною мірою детермінуються сферою підсвідомого й безсвідомого.

Проблема формування національної свідомості засобами художньої літератури залежить від осмислення психолого-педагогічних особливостей розвитку майбутніх акторів. Розвиток особистості розглядається в численних дослідженнях учених як складний процес, який залежить від єдності внутрішніх і зовнішніх умов. Характеризуючи внутрішні (індивідуальні властивості людини: спадковість, особливості нервової системи, вікові зміни в організмі, стать тощо) та зовнішні умови (історичні умови розвитку, спілкування, середовище, діяльність, освіта тощо) становлення особистості, автори висувають різні моделі й класифікації.

Соціальне оточення, національна компонента якого є часткою й передумовою формування національної свідомості, впливає на привласнення й розвиток у майбутніх акторів певних соціальних якостей і рис, їхнє відтворення в системі суспільних зв'язків та традицій.

У процесі розвитку майбутніх акторів, надзвичайно важливою умовою формування національної свідомості є їх перебування й виховання в національно-культурному середовищі. Г. Крайг підкреслює, що культурно-історичний контекст розвитку впливає настільки ж сильно на формування молоді, як й індивідуальні відмінності. Молодь дорослішає в конкретній культурній ниші, яка впливає на всі сторони життя. Серед основних факторів виокремлює: вікову сегрегацію, тривалу економічну залежність, нестабільність у світі й засоби масової інформації [5, 166].

Художня література впливає на формування національної свідомості майбутніх акторів, у ній органічно поєднуються знання й цінності, явища реальної дійсності й створені фантазією ідеали, формальні системи знаків та їхні художньо-естетичні інтерпретації, способи самовираження людини й засоби її спілкування із собі подібними.

Основним засобом формування національної свідомості залишається художня література, яка разом із пізнавальною, релігійною, моральною, політичною культурою, покликана створити внутрішній світ майбутніх акторів, сприяти їх розвитку як творців культурних цінностей. Завдяки використанню різноманітних засобів виразності художньої літератури, майбутні актори освоюють дійсність у формі неповторно-індивідуального художнього образу. Ці форми можуть бути різними - від метафоричної до реалістичної, що відображають долю людей і народів, ідеї й проблеми свого часу.

Отже, формування національної свідомості майбутніх акторів засобами художньої літератури залежить від системного, цілеспрямованого й організованого підходу. Національні потреби, ідеали, цінності, установки складають основу їх національної свідомості, формують здатність до самовиховання й саморегуляції вчинків і дій.

Результати дослідження не вичерпують усіх аспектів окресленої проблеми. Формування національної свідомості майбутніх акторів засобами художньої літератури як об'єкт наукового дослідження потребує подальшого вивчення. Перспективними є наукові розвідки щодо вивчення проблем формування національної свідомості майбутніх акторів із позицій використання нових технологій, виявлення різних напрямів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бердяев Н. Судьба России : Опыты по психологии войны и национальности / Н. Бердяев. – М. : Мысль, 1990. – 208 с.
2. Гнатенко П. И. О некоторых особенностях формирования национального характера / П. И. Гнатенко // Национальная психология и проблемы ее исследования : Тезисы докладов и выступлений на региональной научно-теоретической конференции. - Днепрпетровск : ДГИ, 1991. – С. 9-10, 29-32.
3. Грушевський М. Духовна Україна : Збірка творів / М. Грушевський. – К. : Либідь, 1994. – 560 с.
4. Іванишин В. Мова і нація / В. Іванишин, Я.Радевич - Винницький. – Дрогобич : Відродження, 1994. - 218 с.
5. Крайг Г. Психология развития / Грэйсм Крайг. – СПб. : Питер, 2000. – 992 с.
6. Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (етнополітичний аналіз) : монографія / І.О. Кресіна. – К. : Вища школа, 1998. – 392 с.
7. Лалл Дж. Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід / Дж. Лалл ; Пер. з англ. – К. : К. І. С., 2002. – 264 с.
8. Наконечна О.В. Детермінанти художнього образу в контексті театральної культури : автореф. на здоб. наук. ступ. канд. Мистецтвознавства : спец. 26.00.01 «Теорія й історія культури» / О.В. Наконечна // Харківська державна академія культури. – Х., 2008. – 18 с.
9. Сміт Е. Д. Національна ідентичність [пер. з англ.] / Е. Д. Сміт. – К. : Основи, 1994. – 234 с.
10. Chynczewska-Hennel T. The National Consciousness of Ukrainian Nobles and Cossacks from the End of the Sixteenth to the Mid-Seventeenth Century / T.Chynczewska-Hennel // Harvard Ukrainian Studies. – 1986. – Vol. X. №3/4. – P. 378-391.
11. Sysyn F. E. Ukrainian-Polish Relations in the Seventeenth Century: The Role of National Consciousness and National Conflict in the Khmelnytsky Movement / F. E. Sysyn // Peter J. Potichnyj. Poland and Ukraine. Past and Present. –Edmonton; Toronto, 1980. – P. 58—82.